

Штрихи

İsa Gabibbeyli, Vagif Arzumanli ¹

УДК 82.091

ТАРАС ШЕВЧЕНКО Й АЗЕРБАЙДЖАНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

У статті йдеться про рецепцію й популяризацію творчості Т. Шевченка в Азербайджані у XX ст.
Ключові слова: Тарас Шевченко, переклад, азербайджанська мова.

İsa Gabibbeyli, Vagif Arzumanli. Taras Shevchenko and Azerbaijan
The paper deals with reception and popularization of Taras Shevchenko's oeuvre in Azerbaijan of the 20th century.
Key words: Taras Shevchenko, translation, Azerbaijan language.

О. Герцен писав про О. Пушкіна: “Його ліричні вірші – це фази його життя, біографія його душі” [7, 206]. А видатний український поет Т. Шевченко в автобіографії зазначав: “...История моей жизни составляет часть истории моей родины” [9, 194]. Історична заслуга Шевченка в тому, що він, заперечуючи індивідуалізм, наполегливо розширював межі приватної самосвідомості до масштабів буття загальнонаціонального й загальнонародного. Навіть серед найбільших митців слова, до яких він належить, небагато таких, чия творчість була б такою глибоко народною, так міцно пов’язаною із життям.

Можемо переконливо твердити, що Шевченко – перший український національний поет. “Хоч би яку літературу світу, велику чи малу, ми взяли, момент справжнього вияву й розквіту її національної сутності і власне художньої природи пов’язаний з іменем великого поета: О. Пушкіна в Росії, А. Міцкевича в Польщі, Т. Шевченка в Україні” [5, 7]. Шевченко всім своїм поетичним єством символізував творчу думку українського народу. Його доробок посідає особливе місце в історії азербайджансько-українських літературних зв’язків, котрі помітно зміцнилися в XIX ст. У цей час окремі представники української інтелігенції прилучилися до азербайджанської літератури і зблизилися із закавказькими діячами.

Однодумець Шевченка, засуджений разом із ним у справі Кирило-Мефодіївського товариства, український поет Олександр Навроцький захоплювався фольклором кавказьких народів. Є відомості про те, що він перекладав російською поему Фізулі “Лейлі й Меджнун”. У цій справі його соратником був Микола Гулак, ще один сподвижник Шевченка.

Особливо варто зазначити, що “в історії азербайджансько-українських літературних зв’язків залишили чимало яскравих сторінок українські культурні товариства, створені на початку століття в Баку. Це українське товариство “Просвіта” імені Т. Г. Шевченка та “Український літературний гурток”. Діяльність цих товариств була доволі широкою й різнобічною” [4, 136]. У різні роки в

¹ İsa Gabibbeyli – віце-президент НАН Азербайджану, директор Інституту літератури ім. Нізамі НАНА, академік. Vagif Arzumanli – завідувач відділу “Література зарубіжних країн і літературні зв’язки” Інституту літератури ім. Нізамі НАНА, професор.

окремих заходах гурток (1903) і товариство (1907) в Баку широко пропагували творчість І. Котляревського, Т. Шевченка, Лесі Українки й інших представників української класичної літератури. У 1905 – 1914 рр. у бакинській пресі, зокрема на сторінках газет “Баку”, “Каспій” та ін., надруковано понад 10 статей про життя і творчість Т. Шевченка. Прикметно, що українські літературні й культурні товариства, які виникли в Баку на початку ХХ ст., функціонують і донині. У столиці вже понад 110 років діє національно-культурний центр українців в Азербайджані, а також низка інших культурних осередків.

Вивчення біографії й доробку Шевченка має в Азербайджані свою традицію, яка передусім пов'язана з науковою й педагогічною діяльністю професора О. Багрія (1891 – 1949). Цей історик і літературознавець 1923 року переїхав до Баку й до кінця життя працював в Азербайджані, присвятивши себе розвитку та студіям українсько-азербайджанських літературних зв'язків. У 1925 р. він захистив дисертацію на тему “Т. Г. Шевченко і російська література” та здобув ступінь доктора філологічних наук. Творчості українського класика присвячені й інші праці О. Багрія: “Т. Г. Шевченко в літературній обстановці” (Баку, 1925), “Шевченко в російських перекладах” (Баку, 1925), “Шевченко і Схід” (1929), “До рукописної традиції поширення “Кобзаря” Т. Г. Шевченка” (Баку, 1927). Усі ці праці опубліковано у “Вістях” (“Известиях”) Азербайджанського державного університету, де вчений викладав. Його шевченкознавчий доробок проаналізовано у студіях азербайджанського українця Аббаса Абдулли [див.: 1; 2; 3].

Згадані розвідки відомого вченого становлять великий інтерес не лише для шевченкознавства, а й з погляду інтернаціональних літературних зв'язків. Професор О. Багрій своєю літературознавчою діяльністю <...> посів певне місце в азербайджанському літературознавстві. Указані його праці в перші роки радянської влади ознайомили широкі кола читачів Азербайджану із творчістю українського поета, відіграли значну роль у вивченні й популяризації його спадщини” [10, 115].

Широке вивчення художньої спадщини Т. Шевченка в Азербайджані почалося на початку ХХ ст. у зв'язку зі 100-річчям від дня народження поета. З нагоди 120-річчя класика в Баку було вперше видано збірку поетичних творів Т. Шевченка “Кобзар” [див.: 14]. До збірки ввійшли поеми “Кавказ”, “Наймичка”, вірші “Заповіт”, “І знов мені не привезла”, “Лічу в неволі дні і ночі”, “Якби ви знали, паничі”, “Молитва”, “Хоча лежачого й не б'ють” та інші в перекладах талановитих і відомих поетів Ахмеда Джавада й Мікаїла Мушфіга (обидва були репресовані в 1937 р.). Вступну статтю до книжки написав літературознавець-академік Мамед Аріф Дадашзаде. 1938 року до складу Всесоюзного ювілейного комітету, утвореного з нагоди 125-річчя класика, від Азербайджану ввійшли відомі поети Самед Вургун і Расул Рза. У цей же час з'явилося кілька статей про життя і творчість українського митця. До ювілею вийшла друком книжка професора Мікаїла Рафілі “Тарас Шевченко” [див.: 12], а також “Вибрані твори” (видавництво “Азернешр”) і “Вибрані вірші й поеми” (видавництво “Детюниздат”). Того ж року Спілка письменників Азербайджану оголосила конкурс на створення художнього образу Т. Шевченка. Першу премію отримала поема Зейнала Халіла “Тарас”, другу премію було присуджено поетові Мамеду Рахімові за вірш “Краса століття”.

150-ліття від дня народження Т. Шевченка за спеціальним рішенням Всесвітньої ради миру було урочисто відзначено в багатьох країнах, зокрема в Азербайджані, підтвердивши вагомість внеску та життєвість доробку класика.

Монографії, статті, нариси, вірші, переклади азербайджанських авторів, присвячені в різні роки українському Кобзареві, свідчать про любов і пошану до життя і творчості великого поета й мислителя. Не випадково народний поет Азербайджану Расул Рза (1910 – 1981) у 1964 р. писав: “Я вперше близько познайомився з творчістю Тараса Шевченка 1939 р. Переклавши азербайджанською мовою поеми “Наймичка” й “Гайдамаки”, я всією душею проникся великою любов’ю та пошаною до цієї людини, котра так щиро, так глибоко відчувала злигодні й страждання народу. <...> Т. Г. Шевченко – ціле явище в літературі братньої України. Тепер, через багато років, я ясно бачу, що моя поема “Мати”, написана 1939 р., позначена певним впливом Шевченка, навіть імена Павла й Оксани в ній не випадкові. У багатьох місцях поеми для уважного вуха відчутні інтонації шевченківського вірша. Я про це пишу з гордістю, бо вважаю цей вплив глибоко творчим і природним” [11, 222]. Народний поет Азербайджану, академік Самед Вургун (1906 – 1956) зазначив: “Я бачив і чув, із якою любов’ю читають наші твори інтелігенція України, український народ. Ми, азербайджанці, з любов’ю читаємо твори Тараса Шевченка, Івана Франка й таких сучасних українських поетів, як Максим Рильський, Микола Бажан, Павло Тичина”.

Монографії, науково-дослідні праці, вірші, рецензії Мікаїла Рафілі, Мехті Гусейна, Мамеда Аріфа Дадашзаде, Мамеда Джафара Джафарова, Шихалі Гурбанова, Шаміля Гурбанова, Панаха Халілова, Акпера Агаєва, Джафара Джафарова, Азіза Мірахмедова, Бекіра Набієва, Оруджалі Гасанова, Габіба Бабаєва, Мікаїла Рзакулізаде, Нарімана Гасанзаде, Аббаса Абдулли, Вагіфа Арзуманли, Тамари Шаріфлі присвячені окремим аспектам життя і творчості Т. Шевченка. Ці праці посідають особливе місце в розвитку азербайджанського літературознавства ХХ ст.

Т. Шевченко знайшов воістину безмежну аудиторію, і голос його вільно, на повну силу звучить мовами народів земної кулі. Його перекладали відомі митці світу, а саме: “Російські поети О. Прокоф’єв і О. Твардовський, білоруси Я. Купала і Я. Колас, грузини С.Чиковані й І. Абашидзе, литовці Л. Гіра й А. Венцлова, таджик М. Турсун-заде, поляки В. Сирокомля, Л. Совінський, В. Слободник, болгар Л. Каравелов, Д. Методієв, Д. Стоянов, німці Е. Вайнерт й А. Курелла, угорці А.Гідасі й Ш. Береш, англійці Е.-Л. Войнич і Д. Ліндсей, іспанці С.-М. Арконада й М.-Ф. Гомес, французи Ф. Мазад та Е. Гільвік, румуни М.Садовяну й В.Тулбуре, японць Т. Сібуя й багато, багато інших талановитих представників різних народів” [6, 4].

Окремі вірші Шевченка почали звучати азербайджанською мовою ще сто років тому. Визначні представники азербайджанської літератури, поети-перекладачі М. Мушвіг, А. Джавад, С. Вургун, Р. Рза, С. Рустам, М. Радім, Н. Рафібейлі, О. Саривеллі, Н.Гасанзаде, А. Зейналлі, А.Алібейлі, А. Зіятай, М. Дільбазі, Габіл, А. Абдулла, В. Рустамзаде, А. Вафали й інші переклали окремі вірші й поеми класика та пропагували його доробок. В останні 30–40 років Шевченка в Азербайджані перекладають безпосередньо з української. Велика заслуга тут належить поетові-перекладачу, літературознавцеві Аббасу Абдулли. Книжка, укладена ним, – “Думи мої, думи” (1979) [див.: 13] – це інтерпретації оригіналів, восьме видання творів Шевченка азербайджанською мовою. Окремі вірші й поеми класика перекладали в нашій країні неодноразово. Наприклад, “Заповіт” має п’ять азербайджанських версій. В останні роки з’являються нові перекладні видання поезії Шевченка, засвідчуючи, що український класик залишається гідним прикладом для сучасних і майбутніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абдулла (Аджалов) А.* Перші радянські переклади Шевченка азербайджанською мовою // *Збірник праць вісімнадцятої наукової Шевченківської конференції*. – К.: Наукова думка, 1971.
2. *Аджалов А.* Шевченко в Азербайджані // *Збірник праць XV наукової шевченківської конференції*. – К.: Наук. думка, 1968.
3. *Аджалов А.* Шевченковские дни в Азербайджане (1905 – 1920) // *Материалы научно-теоретической конференции молодых ученых*. – Баку, 1967.
4. *Арзуманлы В.* Азербайджанско-украинские литературные связи. – Баку: Элм, 1982.
5. *Березкин Г.* Мир Купалы. – М.: Сов. писатель, 1973.
6. *Большаков А., Бородин В.* Путь “Кобзаря”. – М.: Книга, 1978.
7. *Герцен А.* Собр. соч.: В 30 т. – М.: Гослитиздат, 1956. – Т. 7.
8. *Шарифли Т.* Изучение и популяризация наследия Т.Г.Шевченко в трудах А.Багрия // *Ədəbi əlaqələr – 1*. – Bakı: Qartal, 2004.
9. *Шевченко Т.* Письмо Т. Гр. Шевченка к редактору “Народного чтения” // *Шевченко Т. Зібр. тв.: У 6 т.* – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 5.
10. *Ədəbi əlaqələr – II*. – Bakı: Qartal, 2006.
11. *Ədəbi əlaqələr – IV*. – Bakı: Qartal, 2012.
12. *Rəfil M.* Taras Şevçenko. – Bakı: Azərbaycan / Sovet Yazıçıları İttifaqı nəşriyyatı, 1939.
13. *Şevçenko T.* Fikirlərim, düşüncələrim (şeirlər və poemalar) / Tərtib edəni Abbas Abdulla. – Bakı: Yazıçı, 1971.
14. *Şevçenko T.* Kobzar. – Bakı: Azərnaşr, 1934.

Отримано 25 лютого 2014 р.

Переклад із рос. О. Брайка
м. Баку, Азербайджанська Республіка